

Joseph Roth
CÍSAŘOVA
BYSTA

Joseph Roth

CÍSAŘOVA
BYSTA

VOLVOX GLOBATOR

Translation © Evžen Turnovský, 1999

ISBN 978-80-7511-049-7 (pdf)

ISBN 978-80-7511-048-0 (epub)

V bývalé Východní Haliči, dnešním Polsku, hodně daleko od jediné železniční trati spojující Přemysl a Brody, leží vesnička Lopatyny, o níž hodlám na následujících stránkách vyprávět pozoruhodný příběh.

Nechť čtenáři laskavě prominou vypravěči, že skutečným, jež zamýšlí sdělit, předeseílá historicko-politické vysvětlení. K tomuto objasnění ho nutí nepřírozené rozmary, kterými se v poslední době vyznačují světové dějiny.

Neboť mladším z jeho čtenářů je možná nutno vysvětlit, že jedna část východního území, které dnes patří Polské republice, bývala až do konce oné velké války, které říkáme světová, jednou z mnoha korunních zemí starého rakousko-uherského mocnářství.

Tak tedy ve vsi Lopatyny žil hrabě Franz Xaver Morstin, potomek starého polského rodu – rodu, který (mimořadně řečeno) pocházel z Itálie a jenž v šestnáctém století přišel do Polska. Hrabě Morstin sloužil jako mladý muž u devátého dragounského pluku. Sám sebe nepovažoval ani za Poláka ani za Itala, ani za příslušníka polské aristokracie ani za šlechtice italského

původu. Nikoli: Tak jako mnozí příslušníci jeho stavu v bývalých korunních zemích rakousko-uherské monarchie byl jedním z nejušlechtlejších a nejčistších typů Rakušana vůbec, to znamená člověkem nadnárodním, a tedy ryzím šlechticem. Kdyby se ho byl někdo zeptal – leč koho by mohla tak nesmyslná otázka napadnout? –, jaké „národnosti“ je či kterého národa se cítí být příslušníkem: hrabě by byl projevil naprostou nechápanost, dokonce by byl asi zůstal před tazatelem stát zcela ohromený a možná i znuděný a poněkud rozhořčený. Podle jakých příznaků by byl také měl určit svou příslušnost k tomu či onomu národu? – Mluvil stejně dobře skoro všemi evropskými jazyky, byl doma skoro ve všech evropských zemích, jeho přátelé a příbuzní žili roztroušeni v širém a pestrém světě. Ukázkou toho pestrého světa v malém byla právě císařská a královská monarchie, a proto byla právě ona jediným domovem hraběte. Jeden z jeho švagrů byl okresním hejtmanem v Sarajevu, jiný byl místodržitelským radou v Praze, jeden z jeho bratrů sloužil jako nadporučík dělostřelectva v Bosně, jeden z jeho bratranců byl vyslaneckým radou v Paříži, jiný byl statkářem v uherském Banátu, třetí působil v italských diplomatických službách, čtvrtý žil z čiré náklonnosti k Dálnému východu už po léta v Pekingu. Franz Xaver čas od času své příbuzné navštěvoval, častěji přirozeně ty, kteří žili v monarchii. Byly to, jak

on sám říkával, jeho soukromé „inspekční cesty“. Bývaly určeny nejen jeho příbuzným, ale také jeho přátelům, několika bývalým spolužákům z Tereziánské akademie, kteří žili ve Vídni. Tam pobýval hrabě Morstin dvakrát do roka, v létě a pak v zimě (vždy dva týdny i déle). Když tak projížděl křížem krázem odlehlými kraji i středem mnohotvárné otčiny, lahodily mu především ony zcela specifické znaky, které se věčně týmž, a přece rozmanitým způsobem opakovaly na všech nádražích, na všech kioscích, na všech veřejných budovách, školách a kostelích všech korunních zemí říše. Všude nosili četníci stejný klobouk s fedrbušem nebo stejnou žlutohnědou helmu se zlatým knoflíkem a třpytného habsburského dvouhlavého orla; všude byly dřevěné dveře c. a k. trafik pomalovány šikmými černo-žlutými pruhy; všude nosili financové na blýskavých šavlích stejné zelené (bezmála rozkvétající) střapce; v každé garnizoně bylo na korze vidět procházející se důstojníky pěchoty ve stejných modrých vojenských blůzách a černých salonních kalhotách, důstojníky kavalerie ve stejných kalhotách červených a důstojníky dělostřelectva ve stejných kávově hnědých kabátcích; všude v této veliké a pestré říši bylo každý večer v tutéž chvíli, když hodiny na kostelních věžích odbíjely devátou, troubeno totéž čepobití, skládající se z vesele znějících otázek a teskných odpovědí. Všude byly stejné kavárny se zakouřeným klenutím, s temnými výklenky, ve kterých jako

divní ptáci dřepěli šachisti, s bufety plnými barevných lahví a lesknoucích se sklenic, kde vládly zlatovlasé a prsaté pokladní. Skoro všude, v každé kavárně v říši se plížil, s trochu již roztrěsenými koleny, na nohách se zvednutými špičkami, ubrousek v ruce, licou satý vrchní číšník, vzdálená, pokorná obdoba starých sluhů Jeho Veličenstva, onoho vysokého pána s licousy, kterému patřily všechny korunní země, všichni četníci, všichni finanční, všechny trafiky, všechny hraniční závory, všechny železnice, všechny národy. A v každé zemi se zpívaly jiné písně; a v každé zemi nosili sedláci jiný oděv; a v každé zemi se mluvilo jinak a několika rozličnými jazyky. A co hraběte tolik uchvacovalo, byly ony slavnostní a zároveň veselé barvy černá a žlutá, které tak důvěrně svítily mezi ostatními rozličnými barvami; ono rovněž tak slavnostní a radostné „Zachovej nám, Hospodine“, které bylo mezi všemi lidovými písněmi jako doma, ona zcela zvláštní, nazální, nedbalá němčina Rakušanů, měkká a upomínající na středověk, kterou bylo stále slyšet mezi různými národními jazyky a nářečím. Jako každý Rakušan oné doby měl Morstin rád to, co uprostřed neustálých proměn trvá, to, čemu je člověk při všech změnách uvyklý a to, co je důvěrně známé uprostřed nezvyklého. Tak se pro něj cizí věci stávaly věcmi domácími, aniž ztrácely svou vlastní barvu, a tak si domov uchovával věčné kouzlo ciziny.

Ve své vsi Lopatyny byl hrabě víc než jakákoliv úřední instance, kterou sedláci znali a které se báli, víc než soudce v nedalekém okresním městečku, víc než okresní hejtman tamtéž, víc než kterýkoli z vyšších důstojníků, kteří každoročně při manévrech veleli vojsku, kteří zabírali kvartýry v chalupách a v domech a kteří vůbec představovali onu zvláštní válečnickou moc manévru, která je velkolepější než válečnická moc ve skutečné válce. Lidem v Lopatynách připadalo, že „hrabě“ není snad jenom šlechtický titul, ale taky hodně vysoký titul úřední. A skutečnost jim to nevyvracela. Neboť hrabě Morstin mohl díky samozřejmě vážnosti, které se těšil, snižovat daně, osvobodovat churavé syny mnohých Židů od vojenské služby, podporovat žádosti o milost, nevinným nebo příliš tvrdě odsouzeným ulehčovat trest, prosazovat pro chudé slevy jízdného na železnici, postihovat spravedlivým trestem četníky, policisty a úředníky, kteří překročili své pravomoci, jmenovat gymnaziálními suplenty učitelské kandidáty, kteří čekali na umístění, z vysloužilých poddůstojníků dělat trafikanty, listonoše a telegrafisty, ze studujících synků chudých sedláků a Židů „stipendisty“. Jak rád tohle všechno vyřizoval! Ve skutečnosti představoval instanci, kterou stát nepředvídal a která byla určitě zaměstnávána víc než většina státních úřadů, u kterých se Morstin přimlouval a u kterých intervenoval. Aby mohl plnit své povinnosti, zaměstnával dva tajemníky a tři písaře.

Krom toho, věren tradici svého rodu, vykonával „vrchnostenskou dobročinnost“ – jak se tomu ve vsi říkávalo. Už více než sto let se každý pátek shromažďovali pod balkonem morstinského domu tuláci a žebráci z okolí, aby od lokajů přebírali měďáky zabalené do papíru. Obvykle se na balkoně objevil hrabě a chudáky pozdravil. A bylo to, jako by on děkoval žebrákům, kteří děkovali jemu; jako by si dárce a obdarovaní vyměňovali vděk.

Mimochodem řečeno: Nebyla to vždycky dobrota srdce, z níž všechna ta dobročinnost vycházela, nýbrž byl to jeden z oněch nepsaných zákonů mnohých urozených rodin. Jejich prapředkové vykonávali možná před staletími dobrodiní, poskytovali pomoc a podporu z čiré lásky k lidu. Pozvolna však, s proměnami pokolení, umrzala a tuhla tato dobrotivost do jisté míry v povinnost a ve zvyklost. Ostatně pro hraběte Morstina byla tato mocná ochota pomáhat jeho jedinou činností a jediným rozptýlením. Dodávala jeho poměrně lichému životu velmože – kterého na rozdíl od jeho sousedů a stavovských druhů nebavil ani lov – cíl a obsah a vždy příjemné potvrzení jeho moci. Když jednomu opatřil trafikou, jinému licenci, třetímu zaměstnání, čtvrtému audienci, pociťoval, že je uspokojeno jeho svědomí, ale také jeho pýcha. Jestliže se mu však intervence ve prospěch toho či onoho z jeho chráněnců nezdařila, bylo jeho svědomí zneklidněno a jeho hrdost uražena. A on pak nepovoloval a do-

volával se všech instancí, dokud neprosadil svou vůli, to jest: vůli svých chráněnců. Proto ho lidé milovali a uctívali. Neboť lid nemá správnou představu o pohnutkách, které vedou mocného muže k tomu, aby pomáhal malým a bezmocným. Lid chce zkrátka mít „dobrého pána“ a je ve své dětinné důvěře k mocnému muži často šlechetnější než on, v němž lid stále důvěřivě vidí ušlechtilce. Je to velmi hluboké a velmi ušlechtilé přání lidu vědět, že mocný člověk je spravedlivý a šlechetný. Proto se tak krutě mstí, když ho páni zklamou – tak jako dítě, které například zničí lokomotivu svého vláčku, která jednou selže. Proto má lid dostávat – stejně jako děti – odolné hračky a spravedlivé vládcy.

Takovýmito úvahami se hrabě Morstin, když poskytoval protekci a když konal dobro a spravedlnost, dozajista nezabýval. Ale tyto úvahy, které možná vedly toho či onoho z jeho předků k prokazování dobra, milosrdenství a spravedlnosti, živě působily v krvi – nebo, jak se dnes říká: v „podvědomí“ vnuka.

A stejně jako se cítil být zavázán pomáhat slabším, právě tak pociťoval úctu, respekt a poslušnost vůči těm, kteří byli postaveni výše než on. Osoba Jeho císařského a královského Veličenstva, které sloužil, byla pro něj vždy jevem existujícím mimo hranice všeho obvyklého. Hraběti by například bývalo nemožné vnímat císaře zcela jen jako člověka. Víra v tradici udržovanou hierarchii byla v duši Franze Xavera tak utkvělá a silná, že císaře nemiloval

pro jeho řekněme lidské vlastnosti, ale jen pro jeho vlastnosti císařské. Přerušil jakýkoli styk s přáteli, známými a příbuznými, jestliže v jeho přítomnosti pronesli o císaři slovo podle jeho názoru neuctivé. Možná, že už tenkrát, dlouho před zánikem monarchie, tušil, že lehkomyšlné vtipy mohou být smrtelnější než zločinné atentáty a než slavnostní proslovy ctižádostivých a buřičských vylepšovatelů světa. Pak by ovšem byly světové dějiny daly předtuchám hraběte Morstina za pravdu. Neboť staré rakousko-uherské mocnářství nezahynulo na dutý patos revolucionářů, ale na ironickou nevěřičnost těch, kteří měli být jeho věřícími oporami.